

Ideja države u filozofiji Lava Nikolajeviča Tolstoja

AUTOR: Edi Radan mag. theol., mr. art.¹

Zaprimljeno: 12. veljače 2021.

Prihvaćeno: 18. travnja 2021.

Sažetak

Predmet ovoga rada ideja je države promotrena kroz idejnu prizmu velikana ruske književnosti i filozofije, Lava Nikolajeviča Tolstoja, u kontekstu ruske religiozne filozofije (s kraja 19. st.), kod koje posebno naglašavamo intuitivnost i mističku koncepciju svijeta nasuprot pozitivizmu i racionalizmu, posebice kroz komentar njenoga najistaknutijega predstavnika i osnivača, Vladimira Solovjeva. Tolstojeva misao u tekstu se vrjednuje kao inicijativa za društvenu reformu po aksiološkomu ključu „izvornoga kršćanstva” koje je u srži Tolstojeva radikalnog odnosa prema državi, čovjeku i društvu u cjelini, što se izjednačava s konceptom religijskoga anarhizma. Tolstojevski promišljena država trebala bi biti reformirana prema projektu Kraljevstva Božjeg, umjesto tek posredničke uloge između čovjeka i Boga, zajedno s dogmatskom i institucionalnom Crkvom kojoj Tolstoj upućuje brojne kritike u okvirima religijskoga anarhizma, nakon čega dolazi do konačnoga razlaza i Tolstojeva izopćenja.

Ključne riječi: *država, religijski anarhizam, ruska religiozna filozofija, nenasilje, kršćanstvo*

¹ Edi Radan mag. theol., mr. art., Prva privatna gimnazija s pravom javnosti, 42000 Varaždin, srednja Graditeljska škola 40000 Čakovec, ediradan11@gmail.com

Uvod

U ovom radu nastoje se na sažet i jezgrovit način prikazati osnovne točke koncepta države u filozofiji Lava N. Tolstoja, koje su nerazdvojive od pogleda na društvo i vjeru. Konceptu se pristupa kroz presjek ondašnje socioekonomske situacije, kao i mišao-nih okvira unutar kojih se Tolstoj razvijao. Promatraju se i različiti filozofsko-politički utjecaji koji su do Rusije toga vremena dolazili sa Zapada, osobito iz Njemačke (njemački klasični idealizam) i Francuske.

Usput se problematika obrađuje kroz okvire Šestovljeve, Solovjovljeve i Merežkovskijeve misli. Ukoliko Tolstojevo filozofsko-teološko djelovanje promatramo iz perspektive političke teologije, neizbježno je detaljnije obraditi fenomen kršćanskoga anarhizma, koji je svojevrsan jezik Tolstojeva intelektualnoga djelovanja nakon njegove „velike duhovne krize”. Jezgra njegova kršćanskoga anarhizma izložena je u djelima „Ispovijest” i „Kraljevstvo Božje u vama”, o kojima će biti riječi u nastavku teksta. U središtu Tolstojeva interesa stoje i teme karakteristične za pripadnika ruske religiozne filozofije: problemi zla te pitanje pobožanstvenjenja čovjeka i svijeta, kroz koje se ocrtavaju dinamika i priroda promišljanja svih problema na kojima se zaustavlja pozornost ovoga mislioca.

Iz toga možemo zaključiti i kako je Tolstojeva filozofija države naglašeno obilježena problemom zla te kroz svoje odgovore na problem zla u svijetu on postepeno gradi svoju radikalnu, prepoznatljivu sliku reformiranoga društva, društva pročišćenoga od bilo kojega oblika represivne vlasti – ni države niti dogmatske institucionalne religije – koja je u Tolstojevu matičnom podneblju istoznačna s Ruskom pravoslavnom Crkvom. Država promišljena u

okviru Tolstojevoga religijskoga anarhizma dolazi pod utjecaj radikalne kritike prije svega zbog represivne i nasilne prirode njenih institucija, koje su u suprotnosti s njegovim imperativom nenasilja na kojemu počiva njegova inicijativa za društvenu promjenu koja bi dovela do teokratske vlasti, odnosno do zamjene ljudske vlasti Božjom, što se u potpunosti može pojmiti jedino uvidom u koncept „ruske mesijanske ideje”.

Tolstojeva pozornost usmjerena je na nijekanje zemaljskih ustanova i preispitivanje potrebe za institucionalnim posredništvom između Boga i čovjeka (u ovomu potonjemu nikako nije prvi, već nastavlja niz i tradiciju kritike preuzete iz većega broja vjerskih skupina). Pozornost koja je usmjerena na ono buduće, kojemu dolazimo ususret, povezujemo s ruskom intelektualnom sredinom s kraja 19. st., koja po mišljenju velikoga Berdjajeva pozornost usmjerava ili na prošlost ili na budućnost, ali nikako ne stoji u sadašnjosti (koja je odviše mučna i teška). Prije nego se osvrnemo na glavna imena i obilježja ruske religiozne misli unutar koje promatramo Tolstojeve koncepte političke teologije i religijskoga anarhizma, pokušat ćemo dati osnovni uvid u napetu socijalno-političku situaciju Rusije za razdoblja sazrijevanja ovoga velikana ruskog duha.

Socijalno-političko ozračje razvitka Tolstojeve filozofije

U 19. stoljeću na ruskomu tlu dolazi do značajnijih reformi koje uzrokuju novo političko ozračje, svojevrsan *zeitgeist* koji će oblikovati okvir u kojemu se odvija Tolstojevo misaono-duhovno putovanje. U to vrijeme uočava se oblikovanje jedne nove inteligencije koju ruski filozof Berdjajev opisuje kao „klasu ljudi u potpunosti posvećenih idejama, koji su bili spremni za svoje ideje ići u zatvor, na robiju i u smrt”.²

Navedena skupina posebice se isticala svojim naglašenim moralnim načelima. Istu etičku prevlast kasnije vidimo i u Tolstojevom opusu, koji neki opisuju kao „tiraniju etike” zbog njezine upadljive dominacije nad svim filozofskim pitanjima. Ozračje nabujale metafizičke perspektive krajem 19. st. misaoni je prostor u kojemu dozrijeva „Posljednji Tolstoj”, Tolstoj koji se, nakon velike duhovne krize izložene u nizu djela do kraja njegova života, smješta oko pitanja smrti, smisla života i „istinskoga kršćanstva”. Nagovještaj duhovne krize o kojoj je ovdje riječ mogao se naslutiti u kapitalnomu književnom djelu „Ana Karenjina”, gdje autor kroz lik Levina progovara: „Bez znanja i svijesti o tome što sam ja i zašto sam ovdje na zemlji ne može se živjeti. A znati toga ja ne mogu, prema tome ne mogu živjeti.”³

U pripovijetci „Smrt Ivana Ilijiča” na sličnomu tragu zaključuje kako „(...) Beznadna svijest o životu koji neprestano odlazi, ali koji još uvijek nije otišao; ona uvijek ista, strašna, mrska smrt, koja se neprestano natkriljuje nada nj i koja je jedina stvarnost, i ona uvijek ista laž. Pa šta onda znače dani, tjedni, i sati?”⁴

² N. Berdjajev, *Ruska ideja*, Prosveta, (1987.), str. 29.

³ Lav N. Tolstoj, *Ana Karenjina*, (1946.), knj. 2., str. 284.

⁴ Lav N. Tolstoj, *Obiteljska sreća, Polikuška, Smrt Ivana Ilijiča, Vlast tame, Plodovi prosvjete, Živi leš, Uspomene* (1961.), str. 184.

Okvir unutar kojega se razvijao Tolstojev misaoni svijet Zenjkovski opisuje kao vrijeme „prevladavanja sekularne orijentacije na bazi naturalizma i pozitivizma”. Naime, ruski se sekularizam odlikovao izrazitom religioznom obojenošću te je, čak i ondje gdje se stopio s krajnjim i dosljednim materijalizmom, ostajao prožet određenom religioznom psihologijom. Iz toga se razloga ne treba čuditi kako je slabljenje koncepta filozofije povezane s tendencijama sekularizma na ruskome tlu vrlo često vodilo prihvaćanju temeljnih kršćanskih ideja, odnosno preuređenju cjelokupnoga pogleda na svijet u duhu kršćanstva. Čini se kako su upravo Nikolaj I. Pirogov (1810. – 1881.) i Lav N. Tolstoj najsjajniji primjeri takve kritike sekularizacije i prihvata kršćanstva u misaonomu i književnomu svijetu Rusije druge polovice 19. stoljeća. U povijesno-političkomu smislu, Tolstojevo vrijeme jest vrijeme carskoga samodržavlja i dominacije ruske vlasti, plemstva i Pravoslavne crkve (kmetsvo je ukinuto 1861. godine), koje vodi do razvitka osjećaja krivnje u plemstvu. U Rusiji se stoga javljaju svojevrsni „plemići pokajnici” – knez Dmitrij Nehljudov iz „Uskrsnuća” primjer je takvoga plemića. Nehljudov se vraća iz grada na selo i uočava: „Da se sva volja naroda, ili barem glavni, najbliži razlog narodnoj nevolji sastoji u tom što nije u njegovim rukama zemlja koja ga hrani, nego u rukama onih koji se koriste tim pravom na zemlju i žive od rada toga naroda.”⁵

Tolstoj je rođen tri godine nakon poznatoga Dekabrističkog ustanka, i njegova je mladost protekla u ozračju natopljenome duhovnim posljedicama na dotadašnje stanje u ruskome društvu, koje je živjelo s jedne strane u okvirima službene Crkve (ortodoksija, autokracija, nacionalni duh), dok su s druge strane stajali pripadnici mlađih naraštaja, okrenuti prosvjetiteljstvu, odbijajući izvana nametnut sustav vjerovanja.⁶

⁵ Lav N. Tolstoj, *Uskrsnuće*, Zagreb (1975.), str. 218.

⁶ Josip Berdica „Tolstojevo mjesto u ruskoj religioznoj filozofiji, Prolegomena u mišljenje” *Diaconvensia* XVIII.(2010.) str. 140.

U kontekstu ruskoga 19. stoljeća oblikuje se i izrasta ono što nazivamo ruskom religijskom filozofijom. Iako je religijska ideja u ruskoj misli (posebice u književnosti) bila prisutna već duže vrijeme, u prvom redu kroz eshatološke i apokaliptičke ideje, ona biva metodološki i idejno zaokruženom tek djelatnošću antipozitivističkih i antinaturalističkih mislilaca (prvenstveno V. Solovjova) i književnika filozofsko-duhovnoga predznaka, među kojima su najistaknutiji Dostojevski i Tolstoj.

Ruska religijska filozofija

Ruski filozof, kršćanski personalist i egzistencijalist Nikolaj Berdjajev konferencijom naziva „Ruska religiozna misao”, održanom u Italiji početkom 19. stoljeća, reagira na članak Benedetto Crocea u kojemu navedeni estetičar tvrdi kako Rusija zapravo nema jednu filozofiju i filozofsku kulturu.⁷ Berdjajev u replici Crocevoj izjavi ističe jednu vrlo važnu misao za daljnje izlaganje. Naime, ulazeći u polemiku sa Croceom, Berdjajev zastupa stav kako su Rusi svoju filozofiju razvili kroz književnost, kroz književnost filozofirali, ističući naravno Dostojevskoga i Tolstoja kao najsajnije primjere. Na taj način naglašena je neraskidiva povezanost ruske književnosti i filozofske misli, kojima možemo pripisati zajedničke nazivnike socijalnoga angažmana, religioznosti, intuitivnosti i mističke koncepcije svijeta, nasuprot racionalizmu i galopirajućemu pozitivističkom svjetonazoru toga vremena (kraj 19. i početak 20. st.).

Navedena su obilježja zapravo izvorni dijelovi ruske religiozne filozofije, dok je sâm filozofski oblik bitno obilježen utjecajem njemačkoga klasičnoga idealizma (Schelling, Hegel) kao domi-

⁷ Petar Zdravko Balajić, „Ruska religiozna misao”, „Semion Frank, Il pensiero religioso Russo da Tolstoj a Losskij, „Vita e pensiero”, Milano, 1977. ”, *Crkva u svijetu*, Vol. 13. (1978.), str. 180.

nantne filozofske struje na ruskim i srednjoeuropskim katedrama toga vremena, i koji možemo iščitavati u sklopu širega zapadnoga tehnološkoga i misaonoga utjecaja na Rusiju koji je uvjetovan složenim povijesnim okolnostima. Europska dominantna filozofska struja toga vremena radikalno se razlikuje od ruskoga filozofiranja, prvenstveno zbog utkanosti nad-znanstvene intuitivne koncepcije u rusko misaono tkivo, koja svoj izričaj želi ispoljiti u samom životu, daleko od suhoparne kabinetske spekulacije ili strogo metodološke, naglašeno racionalne filozofske tendencije. Ruski je filozofski svjetonazor u svom filozofskom izričaju praktičan, teži učiniti svijet boljim i sretnijim, a ne iscrpno ga razumijevati i shvatiti ga težnjom prema nekom realizmu; protivi se bilo kojemu obliku čistoga idealizma, subjektivizma ili individualizma; naginje duhovnomu kolektivizmu želeći cijelu stvarnost svesti u skladnu cjelinu.⁸ Želja za uplivom u ono što je ovdje i sada istovjetna je s Tolstojevim filozofskim namjerama kada govori o radikalnoj promjeni društveno-religijskoga ustroja metodom nenasilja.

Pri temi ruske religijske filozofije potrebno je svakako naglasiti i misticizam. Mističko je promatranje neposredno, stečeno bez posredovanja suda ili zaključka, toga racionalnoga oblika koji Rusi snažno izbjegavaju. To se znanje ne tiče vanjskih pitanja ovoga svijeta, koje ne zahvaća ni nas ni naša duhovna stanja, nego je to znanje o unutarnjim pitanjima koja se rađaju bez pomoći vanjskih osjetila. Mistik usmjeruje svoju pozornost na jedan objekt spoznaje, posebice na Boga, i tada filozofija postaje teozofijom, koja prezire apstraktnu i progresivnu spoznaju, u vrhunskoj spoznaji želi se pobožanstveniti i razmatra samo Boga, a stvari ovoga svijeta samo ukoliko se odnose na Boga.⁹

Središnje mjesto u ruskoj religijskoj filozofiji pripada nedvoj-

⁸ Slavko Platz, „O doprinosu i važnosti ruske religiozne filozofije za filozofsku misao općenito“, *Diaconvensia* (2010.), str. 24.

⁹ Slavko Platz, „O doprinosu i važnosti ruske religiozne filozofije za filozofsku misao općenito“, *Diaconvensia* (2010.), str. 25.

beno Vladimiru Solovjovu, ruskomu mistiku, pjesniku i publicistu koji je hrvatskomu filozofskom krugu relativno nepoznat i neobrađen, što je posebno razočaravajuće jer je on dio svojih djela objavio na relaciji Zagreb–Đakovo, pod pokroviteljstvom velikoga Josipa Jurja Strossmayera s kojim je nalazio zajednički jezik, prvenstveno u pitanju slavenskoga jedinstva i kršćanskoga ekumenskoga projekta. Isticali su principe koji su do izražaja i punoće došli tek u praksi II. Vatikanskog sabora.

Solovjov filozofski koncept isprepleten je s književnim estetičkim impulsom neoromantizma, čiji je tipični izraz bio simbolizam, još jedan idejni stup ruske religijske filozofije. Solovjov, na tragu kasnije uspostavljenoga religijskoga anarhizma, utopiju „spušta” s neba na zemlju, učeći kako je savršeno društvo moguće i ovdje, unutar procesa povijesti i vremenitosti, za razliku od institucionalne i dogmatske Crkve koja Kraljevstvo Božje promatra onkraj ovoga svijeta, i s onu stranu materije; i u tomu se skoro poravnava s mišlju još jednoga punokrvnog predstavnika ruske religiozne filozofije, Lavom Šestovom, kojemu, baš kao i Lutheru, nije potrebna Crkva kao posrednica između Boga i ljudi. Šestov, uz krajnje neprijateljski stav prema sekularizmu i utjecaju orijentalno-semitskih strujanja, zagovara dopiranje do Boga kritikom uma (tu uočavamo utjecaje Humea i Husserla).

Solovjov, s druge strane, vlastitu radikalnu kritiku države i Crkve usmjerava prema političkomu utopizmu „slobodne teokracije”, unutar koje se mogu iščitati apokaliptičke inspiracije. Koncept slobodne teokracije snažna je i izvorna Solovjovljeva ideja koja je privukla i Merežkovskoga, koji nedvosmisleno kritizira kršćanstvo ostvareno u Crkvi.

Linija društvene angažiranosti i želje za radikalnom društvenom reformom, koja se može pratiti od začetaka ruske religiozne filozofske misli, jedan od svojih najkonkretnijih izričaja nalazi upravo u konceptu religijskoga anarhizma Lava Nikolajeviča Tolstoja.

Ideja kršćanskoga anarhizma

Za velik broj ruskih filozofa iskonsko pitanje smisla života, no izričito u povijesnim prostorno-vremenskim okvirima, bilo je ključno. Lav Nikolajevič Tolstoj taj je osoban filozofski problem kroz svoje misaono i egzistencijalno hodočašće načinio općim. U Tolstojevoj recepciji nove „ruske ideje” vidimo istaknutu socijalno-etičku komponentu, na temelju koje on gradi cijeli filozofsko-teološki idejni korpus u razdoblju nakon velike duhovne krize, koju nazivamo „Posljednji Tolstoj”. Sažetak ethosa „Posljednjeg Tolstoja” možemo iščitati iz novele „Kozaci”, gdje zapisuje „[J]unak moje pripovijetke, koga volim svom svojom dušom, koga sam nastojao prikazati u svoj njegovoj ljepoti, koji je svagda bio, koji jest i koji će biti divan – to je istina (rus. pravda, op. a.)”¹⁰ Nagovještaje „tolstojevske metafizike” možemo iščitati u epskomu djelu „Rat i mir”, kroz lik Pjera Bezuhova (pod utjecajem lika jednostavnoga ruskog seljaka-vojnika Platona) kroz kojega Tolstoj progovara o vlastitoj duhovnoj preobrazbi, koju obilježava iskorak u pronalaženju smisla i iznašanje jednoga širega aksiološkog okvira koji će se postupno iskristalizirati u konkretniji duhovno-misaoni stav. U tomu romanu Tolstoj zapisuje: „I dok ima života, ima i naslade u poznanju božanstva. Voljeti život, to znači voljeti boga. Najteže je, ali i najveća sreća, voljeti ovaj život u svojim patnjama, u patnjama bez krivice.”¹¹

U tomu istomu djelu kroz lik Pjera progovara: „U ropstvu, u ba-

¹⁰ Lav Nikolajevič Tolstoj, „Kozaci; Kavkaske pripovijetke; Sevastopoljske pripovijetke”, Matica hrvatska, Zagreb, (1976.), str. 152.

¹¹ Lav Nikolajevič Tolstoj, „Rat i Mir”, Beograd (1946.), str. 164.

raci, Pjer je saznao ne razumom, nego svim svojim bićem, životom, da je čovjek stvoren da bude sretan, da je sreća u njemu samom, u podmirivanju prirodnih, čovječjih potreba, i da sva nesreća potiče ne iz oskudice nego iz obilja; ali sad, za ove posljednje tri nedjelje pohoda, saznao je još jednu novu, utješnu istinu – saznao je da nema na svijetu ničeg strašnog.”¹²

Ovoj ključnoj fazi za razumijevanje njegove misaone jezgre prethodio je „Rani Tolstoj” koji je uživao u životu, koji u slavi i bogatstvu stvara velika umjetnička djela koja i dan danas tvore sâm vrh svjetske književnosti.¹³ Političke okolnosti u ondašnjoj Rusiji unutar kojih Tolstoj stupa na europsku filozofsku pozornicu obilježavaju carsko samodržavlje koje djeluje u simbiozi s Pravoslavnom crkvom, što dovodi do krize iz koje izranja njegov koncept „Radikalnog anarhističkog pacifizma”.¹⁴

Poznato je kako anarhistička misao u simbiozi s kršćanskom ima dugu tradiciju i prije stupanja Tolstoja na filozofsku pozornicu. Leonard I. Krimerman i Lewis Perry u „Patterns of Anarchy” tvrde kako je njegovo glavno religijsko djelo „Kraljevstvo božje u vama” bilo pokušaj sustavnoga objašnjenja ove tradicije, i njegov spis usmjeren protiv države.¹⁵ Prema ovim autorima, Tolstoj u tradiciju radikalnoga inzistiranja na bespotrebnosti posrednika između Boga i čovjeka dolazi kasno, stoga ne može biti smatran prvobornikom ideje „kršćanskoga anarhizma”.¹⁶ Kao jedan od njegovih bitnih prethodnika na liniji kršćanskoga anarhizma svakako se ističe Adin Ballou, američki pobornik pacifizma, socijalizma i abolicionizma, poznat i kao osnivač Hopedale Communityja, koji kroz objašnjenje Kristova koncepta nenasilja dolazi do ideje duhovne obnove poje-

¹² Lav Nikolajevič Tolstoj, „Rat i Mir”, Beograd (1946.), str. 157.

¹³ Josip Berdica, „Tolstojevo mjesto u ruskoj religioznoj filozofiji, Prolegomena u mišljenje” *Diaconvensia* XVIII. (2010.), str.

¹⁴ Berdica, „Tolstojevo”, str. 148.

¹⁵ Leonard I. Krimerman, Lewis Perry, *Patterns of Anarchy, A collection of writings on the Anarchist Tradition* (1966.), str. 140.

¹⁶ Krimerman, Perry, *Patterns*, str. 140.

dinca unutar društva, koji bi osobnom promjenom i izvršavanjem viših principa potaknuo masovnu promjenu usmjeravajući društvo prema Kraljevstvu Kristovom. Pod Ballouovim utjecajima Tolstoj razvija mišljenje po kojemu je uvođenje „Zakona ljubavi” (principa prijeko potrebnoga za radikalnu društvenu promjenu) moguće samo moralnom i etičkom savršenošću pojedinaca.

Josip Berdica zaključuje kako bit anarhizma utemeljenoga na religijskim postavkama leži prije svega u njegovim motivima. Glavni je poticaj oslobađanje čovjeka od svih društveno-politički uvjetovanih i ugnjetavačkih elemenata koji umanjuju, obezvrjeđuju ili pak dokidaju čovjekovu slobodu, a sve na temelju stožernoga koncepta – ljubavi.¹⁷

Unutar tolstojevski shvaćenoga kršćanskog anarhizma, koncept nenasilja isprepleten s mistikom ima dominantan položaj. Dušan Bjelić, komentirajući filozofski koncept „u pozadini” „Ane Karenjine”, zaključuje: „Nasilje uvijek može racionalno opravdati, ali nenasilje se racionalno ne može objasniti i ono uvijek ima uzrok u jednoj mističnoj vezi čovjeka i kozmosa”.¹⁸

Ideja kristološki inspiriranoga nenasilja i miroljubivoga prihvatanja sudbine (orkestrirane „odozgo”), koji stoje kao odgovor besmislu civilizacijskoga/povijesnoga nasilja, provlači se kroz većinu Tolstojeva književnog opusa.

Prisila ostvarena kroz pravo i zakone prepoznata je kao zlo, čime se Tolstojev intelektualni *ethos* postavlja u ravan s teodicejom ruske religijske filozofije, koja problem zla prepoznaje kao dominantan

¹⁷ Josip Berdica, *Religijski anarhizam Lava N. Tolstoja* (2018.), str. 58.

¹⁸ Dušan Bjelić „Tolstoj i Ruski revolucionarni pokret” *Sociologija*, vol XXIV br. 4 (1982).

filozofski problem. Ukoliko je prisila obilježena kao zla, potrebno je ukloniti njene instrumente, ali nenasilnim putem koji je središte tolstojevski shvaćenoga anarhističkog impulsa. Tolstoj u više navrata kritizira anarhističku nasilnu revolucionarnu metodu, stoga je potrebno razlikovati njegov anarhizam od klasičnoga anarhizma i vulgarno revolucionarne anarhističke metode, koja koristi nasilje kao oruđe promjene za uspostavu novoga društvenog poretka.

Središnji aspekt radikalne društvene kritike usmjerene prema državi bilo je izjednačavanje državnih i religijskih ustanova s konceptima represije i nasilja. Tako shvaćena država bila je od samoga početka shvaćena kao stvarnost koju je potrebno zamijeniti drugom, savršenijom inačicom. Tolstoj državni birokratski aparat drži izvorom depersonalizacije i otuđenosti pojedinca koji, uljuljkan udobnošću mediokritetstva i osrednjosti, upada u neku vrstu konfekcijske stvarnosti, pa tako poznatoj noveli „Smrt Ivana Iljiča” istoimenoga protagonista portretira kao „suvišnog člana najrazličitijih ustanova” u kojima se dobivaju „fiktivna mjesta i nefiktivne tisućice”.¹⁹

Kada govorimo o Tolstojevu odnosu prema samoj ideji države, potrebno je naglasiti kako težište Tolstojeve filozofije nije na pukomu dokidanju države, već prije na njenoj kristijanizaciji i aksiološkomu prevrjednovanju po ključu „izvornoga kršćanstva”. Na temelju shvaćanja teza „izvornoga kršćanstva” Tolstoj iščitava nedopustivost svakoga oblika prisile i nasilja. Čemu među ljudima, čiji bi jedini zakon trebala biti ljubav (kršćanima), služi institucija utemeljena na sili, vladanju i zlouporabi jednih nad drugima? Tolstoj se u čudu pita (i odgovara): „Zar je ljudima tijesno živjeti na tom divnom svijetu, pod tim neizmjernim zvjezdanim nebom? Zar se može usred te čarobne prirode zadržati u u duši čovjekovoj čuv-

¹⁹ Lav N. Tolstoj, *Obiteljska sreća, Polikuška, Smrt Ivana Iljiča, Vlast tame, Plodovi prosvjete, Živi leš, Uspomene* (1961.), str. 153.

stvo mržnje, osvete ili strasti za uništavanjem sebi sličnih? Svega zla u čovjekovu srcu moralo bi, čini se, nestati u dodiru s prirodom – tim najneposrednijim izražajem ljepote i dobra.”²⁰

Isusov govor na gori jedna je od temeljnih inspiracija „izvornoga kršćanstva” i središnja točka onoga što nazivamo „tolstojevskim moralom”, nerijetko kritiziranim od strane suvremenika. Primjer „tolstojevskoga morala” (baziranoga na Isusovu govoru na gori interpretiranome u smislu ljudske potrebe za stalnim samousavršavanjem i približavanjem Bogu) nalazimo u djelu „Kreutzerova Sonata”. U tomu ostvarenju Tolstoj, po ključu kritike braka, obitelji i spolne ljubavi, radikalno interpretira moralni kršćanski nauk koji, kada brak komentira kao čisti proizvod ljudske institucije – Crkve, koji čovjeku kroz posredstvo individualne (spolne ljubavi) sprječava ostvarenje višega ideala, ujedinjenja svih ljudi, dovodi skoro i do maniheizma. U tomu smislu Crkvi upućuje kritiku zbog prilagodbe ljudskim slabostima te upozorava ljude: „U tome i jest nesreća što, kad jedanput dopustiš samom sebi da spuštaš ideal prema svojoj slabosti, ne možeš naći granice na kojoj treba stati.”²¹

Dalje na tragu kritike legalizma, piše kako čovjek koji ispovijeda Kristov nauk nalikuje na „čovjeka koji nosi svjetiljku pred sobom, na duljem ili kraćem štapu: svjetlo je uvijek pred njim, i uvijek ga potiče da ide naprijed i iznova otkriva pred njim novi, primamljivi, osvijetljeni prostor”.²² Time se naglašava štetnost ograničavanja ljudske slobode od strane zakona, jer se ljudsko djelovanje svodi na puko podvrgavanje propisanim normama koje se izjednačavaju s državnom represijom odnosno nasiljem prema pojedincu, gdje državni instrumentarij nastupa protiv navedenih etičkih postulata. Tolstoj državni aparat stoga smatra protukršćanskom institucijom.

²⁰ Bjelić, „Tolstoj”, str. 242–243.

²¹ Lav N. Tolstoj, „Kreutzerova sonata; Mečava; Albert; Tri smrti; Otac Sergije; Gospodar i sluga; Poslije plesa; Hadži Murat”, Matica Hrvatska, Zagreb (1975.), 258.

²² Lav N. Tolstoj, „Kreutzerova sonata; Mečava; Albert; Tri smrti; Otac Sergije; Gospodar i sluga; Poslije plesa; Hadži Murat”, Matica Hrvatska, Zagreb (1975.), 255.

Političke implikacije i suvremeni odjeci

Iako sâm Tolstoj nije bio djelatni političar, političke su implikacije njegova idejnog korpusa dalekosežne. Prema austrijskom filozofu Stefanu Zweigu, Tolstojev poziv za uvođenje novoga društvenog poretka potaknuo je pokrete kao što su Ruska revolucija i Gandhijeva kampanja za oslobođenje Indije.²³ Svojevrсна teologizacija politike, odnosno plasiranje političkih tema kroz teološku prizmu, gradi paralele s kasnije uspostavljenom političkom teologijom Johanna Baptista Metza, prije svega odnosom prema pojmu zla u svijetu, kao i nekim nedavnim političkim konceptima. Metz problem novije teologije tako vidi u tomu što se društvenoj dimenziji kršćanske poruke ne daje zaslužena pozornost, pa se riječ „navještavati” niti ne shvaća kao riječ upućena društvu.

Općenito gledano, pacifistička linija Tolstojeve ideje potiče nas na preispitivanje suvremenih koncepata pravde i morala, i kako bi u svijetu brojnih sigurnosnih, ekonomskih i etičkih izazova pojedinac trebao preko osvješćivanja važnosti vlastitoga izbora (primjerice kojemu proizvodu kao potrošači dajemo prednost, ili kojoj političkoj opciji kao glasači dajemo prednost) pokrenuti lanac društvene i političke promjene.

Ipak, nismo svi u mogućnosti odlučivati o vlastitim izborima odnosno, sociološki rečeno, nemamo jednakost startne pozicije. Upravo zbog toga Tolstojeve opaske (u svijetu koji je drastično drugačiji od onoga u kojemu je sâm djelovao) donekle su „oštrije” naslovljene prema egzistencijalno više osiguranim slojevima društva. Spomenuti slojevi povlašteni su širim izborom i samim time većom odgovornošću u post-modernom društvu koje sve više obilježavaju nestabilnosti i nesigurnosti. Kršćanin se u Tolstojevu

²³ Zweig, 1963; Fraiman-Morris, (2007.), 108- 115.

viđenju *teo-politike* oslobađa ljudske vlasti: „Priznavanjem jedino Božje vlasti, zakona koji mu je otkrio Krist. On tu vlast spoznaje u sebi i pokorava se samo njoj.”²⁴

Tostoj na jednomu mjestu poručuje kako „nikom ne dolazi na um da je priznavanje veličine koja se ne mjeri mjerom dobra i zla samo priznavanje svoje ništavosti i neizmjerne sićušnosti. Nama, s mjerom dobra i zla koju nam je Krist dao nema ništa što se ne mjeri. I nema veličine ondje gdje nema jednostavnosti, dobra i istine.”²⁵ Iz ovoga primjera kristološki utemeljene tolstojevske moralne poruke i poziva na osnovne vrijednosti jednostavnosti, dobra i istine, daju se iščitati smjernice za post-moderno vrijeme ugroženoga aksiološkog predznaka u kojemu egzistiramo.

²⁴ Lav N. Tolstoj, *Kraljevstvo Božje u vama: ili kršćanstvo ne kao mistično učenje, već kao novi svjetonazor*, (2013.) str. 157.

²⁵ Lav N. Tolstoj, „Rat i Mir”, Beograd (1946.) str. 172.

Zaključak

Ukupan sentiment ruske religiozne filozofije mogao bi se sve-
sti pod zajednički nazivnik antisekularizma, na što se nadovezuju
različiti koncepti reforme društva i države. Tolstojeva prethodno
obrađena filozofsko-teološka misao mogla bi se sažeti u pojmo-
vima dinamike, kretanja i hodočašća. Uvijek u egzistencijalnomu
nemiru, uvijek u potrazi za dubinama smisla, Tolstoj kroz pisanu
riječ predstavlja osobno mistično iskustvo putovanja bitka ka ko-
načnom eshatonu. Na tomu tragu David Patterson u predgovoru
izdanja Tolstojeve „Ispovijedi” piše: „Njegov život više je obilje-
žen traženjem nego nalaženjem!” Zaista, svrha kojoj je težio više
se otkriva u potrazi, nego u otkriću, i postavljanje pitanja o životu
životnije je nego odgovor na ista.

Prema svome iskustvu, javno promišljenoga na stranicama
vlastitih tekstova, stoje idejni naputci i poticaji za reorganizaciju
društva, društvenih odnosa i države kao takve. Tolstojeva ogromna
misao, koja je bila svojevrsna pobuna protiv moralne degradacije
društva i čovjeka, ostavljena je kao ostavština za iščitavanje budu-
ćim naraštajima koji društvo i društvene odnose promišljaju prije
svega kroz etičke kategorije, jer etika je ključna filozofska disci-
plina za razumijevanje Tolstojeva zahvata u pitanje države, crkve i
čovjeka kao cjeline.

U samomu zaključku ovoga kratkog izlaganja potrebno je napo-
menuti kako se u konceptu tolstojevskoga nenasilnoga religijskoga
anarhizma ne radi o pukomu nijekanju i odbacivanju države, već
prije o pozivu na njezino dubinsko prevrjednovanje po aksiološkom
ključu, na temelju kategorija etike izvornoga kršćanstva i obliko-
vanja ljudske vlasti prema teokratskomu uređenju božanske vlasti.

Spomenuto se prevrjednovanje države nikako ne smije miješati s posvećenjem državne vlasti, jer je ono antipod Tolstojevoj filozofiji.

Ostavština Tolstojevoga filozofsko-teološkog stava, raspoređena unutar obimnoga književnog korpusa, stoji i kao nacrt za jednu suvremenu etiku, etiku unutar okvira post-moderne u kojoj je čovjek nerijetko sveden na puki ateizirani objekt (tehnosfere i krupnoga kapitala). Solovjov svu tjeskobnost ateiziranoga društva oslikava u izjavi kako biti bez Boga znači biti samoubojica. Za one okrenute životu, koji tragaju za etičkim i aksiološkim rješenjima unutar često mučne zagonetke suvremenoga potrošačkog društva, jasnopoljanski sijedi starac svojom teološki natopljenom antropologijom i prakseologijom nudi svjež poticaj za novo promišljanje čovjeka, koje produbljuje dinamiku suvremenoga, često malaksaloga kršćanskog pastorala (posebice na Zapadu). Tolstojevi teološko-filozofski koncepti, sadržani prvenstveno u materiji nastaloj nakon „velike duhovne krize”, nude alternativu Nietzscheovu proglasu o smrti Boga, vraćajući suvremenoj kršćanskoj poruci vitalnost i snagu, prijeko potrebnu za putovanje na dionicama post-modernoga vremena i prostora.

LITERATURA

Petar Zdravko Balajić, „Ruska religiozna misao”, „Semion Frank, II pensiero religioso Russo da Tolstoj a Losskij, „Vita e pensiero”, Milano, 1977. ”, Crkva u svijetu, Vol. 13. (1978).

Dušan Bjelić, „Tolstoj i ruski revolucionarni pokret”, Sociologija, vol XXIV br. 4 (1982).

Josip Berdica, „Religijski anarhizam Lava N. Tolstoja”, Jasenski i Turk, Zagreb (2018).

Josip Berdica, „Tolstojevo mjesto u ruskoj religijskoj filozofiji Prolengomena u mišljenje”, Diaconvensia XVIII (2010).

Josip Berdica, „Kroz filozofiju do smisla života: Slučaj Tolstoj” Prigodom godišnjice smrti (1910-2010), Obnovljeni život, (2010).

Josip Oslić, „Temeljni aspekti filozofije religije kod Vladimira Solovjeva s posebnim osvrtom na predavanja o „bogočovještvu”, Diaconvensia XVIII (2010).

Leonard I. Krimerman, Lewis Perry, „Patterns of Anarchy:A Collection of writings on the Anarchist Tradition”,Anchor books, New York (1966).

Slavko Platz, „O doprinosu i važnosti ruske religiozne filozofije za filozofsku misao općenito”, Diaconvensia (2010).

Lav Šestov, „Duša i egzistencija”, Sfairos (1989).

Lav Nikolajevič Tolstoj, „Kraljevstvo Božje u vama:ili kršćanstvo kao ne kao mistično učenje, već kao novi svjetonazor”, Zagreb, Sipar (2013).

Lav Nikolajevič Tolstoj, „Rat i Mir”, Državni izdavački zavod Jugoslavije, Beograd (1946).

Lav Nikolajevič Tolstoj, „Ana Karenjina”, kn. 1-2. Matica Hrvatska, Zagreb (1946).

Lav Nikolajevič Tolstoj, „Obiteljska sreća, Polikuška, Smrt Ivana Iljiča, Vlast tame, Plodovi prosvjete, Živi leš, Uspomene”, Matica Hrvatska, Zagreb (1961).

Lav Nikolajevič Tolstoj, „Kreutzerova sonata; Mećava; Albert; Tri smrti; Otac Sergije; Gospodar i sluga; Poslije plesa; Hadži Murat”, Matica Hrvatska, Zagreb (1975).

Lav Nikolajevič Tolstoj, „Kozaci; Kavkaske pripovijetke; Sevastopoljske pripovijetke”, Izabrana djela L. N. Tolstoja, Sv. 8, Matica hrvatska, Zagreb (1976).

Lav Nikolajevič Tolstoj, „Uskrsnuće”,Matica Hrvatska, Zagreb (1975).